

Ritva Kylli

Saamelaisten maa- ja metsätaloustutkimus – kun historia kohtaa politiikan

Vaikka historiaa tutkitaan ihanteellisimmillaan sen itsensä vuoksi, voidaan historian avulla löytää vastauksia myös nykyajan vaatimuksista nousevien poliittisten kysymysten ratkaisemiseen. Vuonna 2006 valmistunut saamelaisten maa- ja metsätaloustutkimus on viimeksi mainitun historiantutkimuksen malliesimerkki.

Saamelaisten maa- ja metsätaloustutkimuksen taustalla on vuonna 1989 laadittu Kansainvälisen työjärjestön eli ILO:n alkuperäiskansasopimus nro 169. Sopimuksen yhtenä tavoitteena on tunnustaa alkuperäiskansoille omistus- ja hallintaoikeus niihin alueisiin, joita he ovat perinteisesti asuttaneet. Suomessa kyseistä sopimusta ei ole vahvistettu - siitä huolimatta, että saamelaisilla on tunnustettu asema Suomen ja samalla koko Euroopan unionin ainoana alkuperäiskansana.

Alkuperäiskansasopimus on ratifioimattomana hiertänyt Lappia koskevaa poliittista päätöksentekoa jo pitkään. Saamelaiskäräjät on korostanut, ettei saamelaisilla ole laissa turvattua oikeutta kotiseutualueensa maihin eikä perinteisten elinkeinojensa eli kalastuksen, metsästyksen ja poronhoidon harjoittamiseen. Oikeusministeriö puolestaan katsoi, että päätöksenteon tueksi tarvittiin systemaattista historiallista tietoa saamelaisten maahan kohdistuvista oikeuksista. Aiheesta oli toki olemassa aiempaakin, lähinnä oikeushistoriaan painottunutta tutkimusta. Muissakin Pohjoismaissa varsin tunnetun OTT Kaisa Korpijaakko-Labban tutkimusten lisäksi voisi mainita OTT Juhani Wirilanderin saamelaisten maanomistusoloista vuonna 2001 Oikeusministeriölle tekemän selvityksen sekä FL Anu Vahtolan Kemin Lapin asutusta ja verotusta vuosina 1555-1673 tarkastelevan lisensiaatintutkimuksen vuodelta 2003. 1900-luvulle asti ulottuva koko Lapin kattava kokonaisselvitys alueen maankäytöstä ja

elinkeinoista puuttui sen sijaan kokonaan. Asiaan selvyttä saadakseen Oikeusministeriö tilasi aiheesta historiallisen tutkimuksen, jonka avoimen tarjouskilpailun jälkeen otti vuonna 2003 tehdäkseen professori Jouko Vahtolan koordinoima Oulun ja Lapin yliopistojen tutkijoista koostunut ryhmä. Ryhmän muodostivat FM Matti Enbuske, FM Tarja Nahkiaisoja ja FM Mauno Hiltunen Oulun yliopistosta sekä OTL, VT Juha Joonas Lapin yliopistosta.

Vuonna 2003 käynnistyneen maa- ja metsätalouden tutkimushankkeen keskeisenä päämääränä on ollut selvittää, miten saamelaiden maata koskevat nautinta- ja omistusoikeudet ovat historian saatossa kehittyneet. Tutkimuksen ajallinen painopiste ulottuu 1700-luvun puolivälistä 1900-luvulla käynnistyneen isonjaon alkamiseen asti, ja tutkimusalueena ovat olleet entiseen Tornion ja Kemin Lappiin kuuluneet lapinmaat. Saamelaiden asutusta ja maankäyttöä koskevien kysymysten ratkaisemiseksi on käyty läpi valtavat määrät alkuperäistä lähdeaineistoa, josta osa on ollut aiemmalle tutkimukselle tuntematonta. Arkistoaineiston ytimen ovat muodostaneet veronkantoluettelot - joiden avulla on jossain määrin mahdollista valaista jo 1500-luvun asutusta ja maankäyttöä - sekä niiden lisäksi maakirjat, erilaiset selvitykset ja asetukset sekä vanhojen lapinmaiden käräjäpöytäkirjat.¹

Lapin maa- ja metsätalouden oikeudet ovat olleet viime vuosina hyvin kiistelty aihe, josta eri intressiryhmillä on ollut omat toisistaan poikkeavat näkemyksensä. Vaikka tämänkaltaisiin hankkeisiin osallistuvat historiantutkijat onnistuisivat pitäytymään kiistojen ulkopuolella, tutkimustyöhön kohdistuu ulkopuolelta kuitenkin niin suuria paineita, ettei heidänkään roolinsa ole tällaisissa tilanteissa välttämättä kaikkein yksinkertaisin. Saamelaiden historiaan liittyy niin suuria poliittisia latauksia, että tarpeeksi vakuuttavankuuloisella historiantutkimuksella pystytään vaikuttamaan ihmisten ajatteluun ja ehkä jopa lainsäädäntöönkin, mistä syystä tutkimuskaan ei saa olla ihan heppoisella pohjalla. Pinnallisen tutkimuksen tuloksena on pinnallisia tutkimustuloksia, jotka heijastelevat lähinnä tutkijan omia mielikuvia ja käsityksiä

historiallisesta todellisuudesta. Pinnallisten selvitysten välttäminen oli syynä myös siihen, että maa- ja metsäministeriön hanke vei lopulta ennakoitua enemmän aikaa. Tutkimuksen oli alun perin määrä valmistua vuoden 2004 loppuun mennessä, mutta laajat alue- ja aikarajaukset sekä vaativa lähdeaineisto pakottivat jatkamaan tutkimusta aina vuoteen 2006 asti.² Kaikkia asiakirjalähteitä ei vielä ole ehditty käydä kattavasti läpi, ja esimerkiksi saamelaisen poronhoidon historia kaikkine valtion siihen kohdistamine toimenpiteineen on Suomessa vielä pitkälle kirjoittamatta. Sama koskee isojakojen historiaa Lapissa.

Vaikka jokainen historiantutkimus syntyy oman aikansa tarpeista ja heijastelee ainakin jossain määrin oman aikansa tutkimuksellisia arvostuksia, historian tutkimusaiheet eivät yleensä sinänsä liity suoraan nykypäivän politiikkaan. Maa- ja metsäministeriön tutkimukseen osallistuneet tutkijat ottivat aiheen poliittisen ulottuvuuden ja siihen liittyvät ongelmat huomioon jo tutkimukseen ryhtyessään.³ Tutkimusryhmää johtanut Jouko Vahtola valotti maa- ja metsäministeriön tutkimuksen lähtökohtia seuraavasti:

...oli luonnollista, että tutkimus toteutetaan tieteellisen historiantutkimuksen periaattein, jolloin ilmiöitä tarkastellaan oman ajan edellytyksistä käsin historiallisissa yhteyksissään ilman, että tutkimus lähtee lähtökohtaisesti etsimään vastauksia nykyajan kiistakysymyksiin ja argumentteja niiden puolesta tai niitä vastaan. Etenemisjärjestys on ollut se, että vasta tutkimuksen tuottamista tosiasioista ja tuloksista käsin voidaan ottaa kantaa ja vastata ajankohtaisiin kysymyksiin.⁴

Vaikka tutkija onnistuisikin tekemään työtään poliittisten kiistojen ulottumattomissa, hän ottaa silti väistämättä kantaa joihinkin asioihin, ainakin sanavalinnoillaan. Saamelaisia koskeva lähdeaineisto on suurimmaksi osaksi syntynyt valtakulttuurien edustajien toimesta, mistä syystä saamelaisia nimitetään asiakirjalähteissä poikkeuksetta lappalaisiksi. Kyseistä nimitystä on käytetty suomen kielessä 1900-luvun

jälkipuoliskolle asti siitä huolimatta, että nimitykseen on usein liitetty myös negatiivista ja halveksuvaa painolastia. Vaikka saamelaiset itse nimittivät itseään jo menneillä vuosisadoilla omankielisellään nimityksellä saamelaisiksi (*sápmelaš*), suomalaisten ja ruotsalaisten laatimassa lähdeaineistossa heistä käytetään nimitystä *lapp* tai *lappalainen*. On huomattava, että vaikka lähteissä puhutaan ainoastaan lappalaisista, mikään Pohjois-Suomen väestönosa ei varsinaisesti käyttänyt kyseistä nimitystä itsestään. Saamelaiset kutsuivat maataan Saamenmaaksi ja itseään saamelaisiksi tai saamenkansaksi, ja tätä ajatusta kunnioittaen asiakirjalähteiden lappalaisista käytetään nykytutkimuksessa enimmäkseen nimitystä saamalainen. Itse olen menetellyt näin etenkin niissä tilanteissa, joissa asukkaiden etnisyydestä ei ole epäselvyyttä.⁵ Tutkijan tekemä valinta *saamelaisen* ja *lappalaisen* välillä on joidenkin näkökulmien mukaan joka tapauksessa hyvinkin poliittinen, ja osa tutkijoista haluaa välttää ongelman pitäytymällä systemaattisesti alkuperäislähteissä käytetyissä käsitteissä.⁶ Tilannetta monimutkaistaa entisestään se, että jotkut Lapin asukkaat kokevat kieliperusteisen, saamelaiskäräjien vaaliluettelon sidotun saamelaismääritelmän liian tiukaksi ja haluavat varata *lappalais*-nimityksen omaan käyttöön.⁷

Historiallista maanomistusta tarkasteltaessa voidaan kysyä, mitä omistaminen menneisyydessä oikeastaan olikaan? Katsottiinko omistamiseksi esimerkiksi ylimuistoinen nautinta?⁸ Saamelaisten kannalta asiaa hankaloitti se, että valtio katsoi maiden omistusoikeutta omasta perspektiivistään eikä saamelaisten tapaa mieltää omaa suhdettaan maahan juurikaan noteerattu. Myös maanomistusta säädelleitä lakeja laadittiin lähinnä eteläisestä näkökulmasta.

Kruunu alkoi ottaa lapinmaita entistä näkyvämmiin haltuunsa 1700-luvun puoliväliin tultaessa. Sekä uudistilat että saamelaisten yksityisessä nautinnassa olleet lapinveromaat alettiin nähdä kruununluontoisina eikä perintöluontoisina kuten siihen saakka. Kiiennekirjojen ja lainhuutojen antamisesta saamelaisten tiluksiin alettiin luopua, koska kruunua pidettiin viime kädessä maiden omistajana. Länsipohjan läänin maaherra

Gabriel Gyllengrip (1733-1753) otti tavoitteekseen uudisasutuksen edistämisen, ja maiden mieltäminen perintöluontoisiksi olisi voinut haitata uusien tulokkaiden asettumista Lappiin. Tämä aiheutti äkillisen muutoksen myös saamelaisten maanomistusta valaisevassa lähdeaineistossa. Esimerkiksi veromaa-termi katosi monin paikoin asiakirjalähteistä 1700-luvun loppuun mennessä kokonaan.⁹ Valtaa pitävien ihanteet muuttuivat - siinä missä vielä 1500-luvulla oli korostettu saamelaisten oikeuksia lapinmaissa perinteisesti harjoitettuihin elinkeinoihin ja maiden ensisijaiseen hallintaan, 1700-luvun kuluessa painopiste alkoi lainsäädännössään liukua uudisasutuselinkeinojen suuntaan. Toisaalta taas saamelaisten mieltäminen uudisasukkaiden ja valtionhallinnon uhreiksi on sekin hieman yksipuolinen näkemys. Saamelaiset saattoivat esimerkiksi vanhuuden tullen luovuttaa hallussaan olevia maita suomalaisillekin tulokkaille, mikäli nämä turvasivat vanhuksen elannon syytinkisopimuksella.¹⁰

Tutkijan on pystyttävä saamelaisten maanomistusta pohtiessaan irrottautumaan nykyajan käsityksistä ja saamelaisia leimaavista stereotypioista. Satunnaisen suomalaisen kanssa saamelaisten maa-oikeuksista keskusteltaessa saattaa kuulla sanottavan, etteivät saamelaiset *tietenkään* voineet omistaa maitaan menneisyydessä. Ihmisten käsityksissä muinaiset saamelaiset ovat olleet porojensa kanssa ympäriinsä kuljeskeleva epämääräinen joukko, joka ei voinut tietää omistamisesta kerta kaikkiaan mitään. Monille saattaa tulla yllätyksenä, että Lapissa oli jo 1600-luvulla yksittäisten saamelaisten omistamia tai hallussa pitämiä - tai ainakin ylimuistoisesti nauttimia ja suvussa perintönä kulkevia kalavesiä ja niittyjä, mistä kyseisen vuosisadan tuomiokirjoihin kirjatut käräjäjutut maa-alueita koskevina riitoineen ovat osaltaan todistamassa. Jos esimerkiksi joku oli oleskellut ja harjoittanut elinkeinojaan liian lähellä yksittäisen saamelaisen hallussa ollutta aittaa, aitan omistaja saattoi haastaa tämän tunkeilijan käräjille. FM Mauno Hiltunen korostaakin omassa tutkimusraportissaan, että viimeistään nyt on syytä hylätä ajatus siitä, ettei saamelaisten kaltainen primitiivinen kansa olisi tuntenut käsitystä *maanomistus*.¹¹

Nykytutkimuksessa myös saamelaisten muinaisuudessa harjoittamaa poronhoitoa pidetään hyvin dynaamisena elinkeinona, koska se vaati laajojen alueiden hyödynnystä, jatkuvaa sopeutumista ajan mukanaan tuomiin muutoksiin ja yleensä myös vieraiden kielten taitamista.¹²

Eräs keskeinen ongelma saamelaisten maa- ja metsätaloustutkimuksissa on ollut kysymys lapinveron luonteesta ja sen yhteydestä siihen, olivatko saamelaisten asuttamat maat perintö- vai kruununluontoisia. Ratkaisevana kysymyksenä on pidetty sitä, oliko saamelaisten maksama vero henkilökohtaiseen veronmaksukykyyn perustunutta henkilöveroa vai saamelaisen hallussa oleviin maihin sidottua maaveroa. Maaveron maksaminen tietyistä maa- ja vesialueista olisi merkinnyt tutkijoiden mukaan sitä, että saamelaiset olisivat todella olleet myös kyseisten alueiden omistajia. OTL Juha Joonas on tullut tutkimuksessaan siihen tulokseen, että oikeuskäytännön perusteella lappalaiset/saamelaiset maksoivat veroa vielä 1700-luvun alkupuolella nimenomaan veromaahan kuuluneista maa-alueista - siitäkin huolimatta, että yksittäisen veronmaksajan maksamassa verossa on esiintynyt vaihteluita esimerkiksi terveydellisten seikkojen tai ikääntymisen takia. Lappalaisten hallussaan pitämiä maita ei tosin saatavilla olevien asiakirjatietojen perusteella koskaan mitattu tai arvioitu, mutta sekään ei välttämättä muodostunut maaverotuksen esteeksi. Vaikkei valtiolta pystynyt mittaamaan lappalaisten käytössä olleita maita samaan tapaan kuin talonpoikaisia tiluksia, saattoi lappalaisten veronmaksu siitä huolimatta olla yhteydessä heidän hallussaan olleisiin maihin.¹³ Toisaalta on otettava huomioon, etteivät veroluettelot välttämättä ole paras lähde saamelaisten maanluonnon määrittämiseen.¹⁴

Maa- ja metsätaloustutkimuksissa on tehty oma erillinen tutkimuksensa lapinmaiden oikeuskäytännöstä, koska kaikissa tapauksissa ei ole selvää, mitkä valtakunnallisista säädöksistä koskivat myös saamelaisten asuttamaa aluetta.¹⁵ Lisäksi tutkimuksissa on todettu, että moniakaan lakeja ei pystytty Lapissa toteuttamaan - vaikka ne olisi laadittu nimenomaan Lapin tarpeita silmällä pitäen. Varsinainen maankäyttö olikin

usein jotain ihan muuta kuin lain kirjaimessa olisi edellytetty, samoin viranomaisten toiminnassa saattoi olla melkoista häilyvyyttä.¹⁶ Tätä kuvaa hyvin seuraava FL Tarja Nahkiaisojan työstä lainattu tutkimustulos:

Lapinmaiden omistusoikeudesta vallitsi vielä 1700-luvulle tultaessa epätietoisuus, jota aikaisemmat asetukset eivät olleet ratkaisseet. Metsistä ja maista, porolaitumista, metsästyksestä ja kalavesistä oli ollut melko paljon riitoja Lapissa. Lapinmaihin uudisasukkaiksi vuoden 1695 asetuksen nojalla asettuneet olivat ottaneet käyttöönsä saamelaiden maita omavaltaisesti. Uudistilojen tiluksia ei ollut erotettu ympäröivistä metsistä tai muista alueista, joten yleisen ja yksityisen maan väliset rajat olivat arvailujen varassa. Tuomioistuinten päätökset olivat kiinnittäneet myös Västerbottenin läänin maaherra Gabriel Gyllengripin huomion. Kertomuksessaan valtiopäiville 1740-1741 maaherra totesi, että Kemin ja Tornion Lapin kihlakunnantuomari Carl Sadelin oli pitänyt lapinmaita tuomioistuimissaan perintöluotoisina, vaikka ne eivät sitä olleet. Maaherra oli ilmoittanut moisen vallattomuuden kamarikollegiolle oikaistavaksi. Kantanaan maaherra lausui, että mikäli lapinmaat myytäisiin verolle, uudistilojen perustaminen estyisi. Tuomioistuinten ja hallintoviranomaisten käsityksissä lapinmaiden perintöluontoisuudesta oli nähtävissä kahtiajakoisuutta.¹⁷

Suomen Lapin alueella eläneet saamelaiset olivat etenkin vielä 1600-luvulla laajalla alueella asuva ja hyvin monenlaisista elinkeinoista elantonsa saava joukko, jonka jäsenet eivät edes puhuneet keskenään samaa saamen kieltä. Erilaisista elinkeinoista ja asuinpaikoista johtuen myös saamelaisten maankäyttö sai hyvinkin monenlaisia muotoja. Pysyvämmiin asuvien kalastaja- ja metsäsaamelaisten oli helpompi vakiinnuttaa asemansa rajatuilla maa- ja vesialueilla, jos kohta poronhoitoa harjoittaneiden saamelaistenkaan ei voi ajatella kulkeneen summittaisesti sinne tänne. Heilläkin oli joidenkin aikalaiskuvausten perusteella omat perintö- tai veromaansa ainakin siihen saakka, että porokarjosten voimakas kasvu sekä valtakuntien väliset

rajasulut pakottivat poronhoitajat laidunmaiden laajennukseen.¹⁸ Toiseksi tilanne oli eri lapinmaissa erilainen, mistä syystä koko Lapin maankäytön historiaa ei ole mielekästä eikä edes mahdollistakaan puristaa samaan muottiin. Jo 1700-luvulla pitkälle suomalaistunut Kittilä ja muu keskinen Lappi oli maanomistusoloiltaan ja elinkeinoiltaan varsin toisenlainen kuin vielä 1800-luvulla lähes sataprosenttisesti saamelaisalueena säilynyt Utsjoki.¹⁹

Kruunun kantaa lapinmaiden maanomistukseen voi seurata lainsäädännön historiaa tutkimalla,²⁰ mutta mikä mahtoi olla saamelaisten oma käsitys asiasta? Heillä saattoi nimittäin olla omasta maanomistuksestaan varsin erilainen näkemys kuin valtiolla tai jopa paikallisilla virkamiehillä siitä huolimatta, että nämä näkemykset eivät useinkaan tule ilmi virallisen hallinnon asiakirjoista. Saamelaisilla oli kaikesta päätellen käytössä oma erityinen oikeusjärjestelmänsä, mistä syystä varsinaisille kihlakunnankäräjille päätyi ainoastaan osa oikeutta vaatineista jutuista. Saamelaiset sopivat myös maidensa käytöstä mitä ilmeisimmin useissakin tapauksissa keskenään, eikä maanhallintaan tai -omistukseen useinkaan koettu tarvittavan maallisen hallinnon selvityksiä tai virallisia asiakirjoja.²¹ Utsjoen kirkkoherrana toiminut Jacob Fellman kirjasi muistiinpanoihinsa saamelaisten maanomistuskäsityksistä 1820-luvulla seuraavan katkelman:

Hämärä levitti jo harsonsa vuorien ja laaksojen yli, kun jatkoimme matkaamme, joka airojen avulla nopeasti edistyi Tenojoen uomassa. Niemen takana loisti kaukainen punainen valo, joka näytti taivaanrannalla liitelevältä soihdulta. Pian näkyi toinenkin soihtu ja kolmas ja neljäs. Tuolla tuulastaa Pietari Hellander, tuolla Antti Jauva, tuolla Olli Mikonpoika. Minusta tuntui mahdottomalta, että he näin kaukaa saattoivat tuntea ihmiset. "Miksi emme tietäisi, missä kukin kalastaa", vastasivat he varsin ihmeissään. Sopimus ja nautinto säätävät täällä muutamia oikeuksia, ja ne ovat pyhempitä kuin ne, joista maallinen valta säätää.²²

Tässä tilanteessa pieni sinnikäs paikalliskulttuuri tavallaan siis ylenkatsoi valtakulttuurin alueelle tuomaa hallintoa. Saamelaiset eivät olleet muutenkaan kaikissa tilanteissa nöyriä esivallan tahtoon sopeutujia. He puuttuivat saatavilla olevan lähdeaineiston perusteella tarmokkaasti itseään koskevien asioiden hoitoon, minkä lisäksi he saattoivat suhtautua toisinaan hyvinkin ylenkatseellisesti suomalaisten kulttuuriin ja elämäntapaan.²³ Utsjoenkin asukkaat tosin huomasivat 1800-luvun kuluessa, että tilusten hallintaoikeudesta oli varmintä olla mustaa valkoisella, mistä olivat osoituksena saamelaisten nautinta-alueillaan tekemät kalastuspaikkakatselmukset ja myöhemmin yhä lisääntyvät uudistilakatselmukset.²⁴

Kirjoittaja on filosofian tohtori, joka tekee saamelaisten kirkkohistoriaan liittyvää post doc -tutkimusta Oulun yliopiston Historian laitoksella.

Lähdeluettelo

Lähteet

Fellman, Jaakko, *Poimintoja muistiinpanoista Lapissa*. Koonnut ja suomentanut Agathon Meurman. Kolmas painos (1907). WSOY, Porvoo 1980.

Kirjallisuus

Enbuske, Matti, *Asutuksen ja maankäytön historia keskisessä Lapissa ja Enontekiöllä 1900-luvun alkuun*. Edita Prima Oy 2006:6.

Hiltunen, Mauno, *Maailma maailmojen välissä. Enontekiön asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta 1550- 1808*. Edita Prima Oy 2006:5.

Itkonen, Toivo & Äimä, Frans, *Jacob Fellmanin muistiinpanot Sompion ja Kuolajärven lapinmurteista*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXX. Helsinki 1918.

Joona, Juha, *Entisiin Tornion ja Kemin Lapinmaihin kuuluneiden alueiden maa- ja vesioikeuksista*. Juridica Lapponica 32, Rovaniemi 2006.

Korpijaakko, Kaisa, *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä*. Sarja A, 3. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1989.

Korpijaakko-Labba, Kaisa, *Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa : kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun.* Diedut nro 1/1999. Pohjoismaisen saamelaisinstituutin julkaisuja, Kautokeino 2000.

Kylli, Ritva, *Kirkon ja saamelaisten kohtaaminen Utsjoella ja Inarissa 1742- 1886.* Studia Historica Septentrionalia 47. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 2005.

Nahkiaisaja, Tarja, *Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella 1700-luvun puolivälistä vuoteen 1925.* Edita Prima Oy 2006:7.

Saarenheimo, Juhani, "Isojako." *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika: Esihistoriasta 1870-luvulle.* Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. SKS Toim. 914:I, Helsinki 2003.

Vahtola, Anu, *Kemin Lapin saamelaisten verotus ja alueen saamelainen asutus 1555-1673.* Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintutkimus. Oulun yliopisto 2003.

Vahtola, Jouko - Enbuske, Matti - Hiltunen, Mauno - Nahkiaisaja, Tarja - Joonas, Juha, *Yhteenveto ja tiivistelmä Lapinmaan maaoikeudet -tutkimuksesta.* Edita Prima 2006:8.

Wirilander, Juhani, *Lausunto maanomistusoloista ja niiden kehityksestä saamelaisten kotiseutualueella.* Moniste 8.8.2001.

---

¹ Vahtola et al. 2006, 1-2. Isojakoasetus annettiin vuonna 1757, mutta Lapissa jakotoimituksiin päästiin monin paikoin vasta 1900-luvun alkupuoliskolla. Saarenheimo 2003, 350, 355-356; Nahkiaisaja 2006, 127-140.

² Vahtola et al. 2006, 1.

³ Enbuske 2006, 13, 16.

⁴ Vahtola et al. 2006, 2.

⁵ Kylli 2005, 13; Nahkiaisaja 2006, 23-24.

⁶ Ks. esim. Joonas 2006, 4.

⁷ Hiltunen 2006, 265-266; Joonas 2006, 368-381.

⁸ Enbuske 2006, 18.

⁹ Muutoksen on katsottu kulminoituneen ns. Haukiniemen uudistilan tapaukseen, jota käsiteltiin 1730-luvulla Kuusamon käräjillä. (Aiempina vuosikymmeninä huudatuksia oli saatettu hakea paitsi kokonaisille lapinveromaille myös niihin kuuluville niityille ynnä muille yksittäisille tiluksille. Vuodesta 1744 alkaen esim. Kuusamon käräjillä ei enää käsitelty lainhuuto- ja kiinnitysasioita ollenkaan, koska kaikkien kiinteistöjen todettiin kuuluvan siellä kruunulle.) Vahtola et al. 2006, 5, 68-69; Joonas 2006, 19, 130, 149-160, 193-201, 220; Hiltunen 2006, 237, 246-253; Enbuske 2006, 106-107, 309-320.

¹⁰ Joonas 2006, 8-9, 19, 52, 123-126, 187, 206-207; Hiltunen 2006, 123-125; Enbuske 2006, 171-172.

¹¹ Nahkiaisaja 2006, 152-154; Hiltunen 2006, 20, 127, 263; Joonas 2006, 16-17, 41, 192.

¹² Hiltunen 2006, 150.

¹³ Vahtola et al. (Joonas) 2006, 66; Joonas 2006, 21-33.

---

¹⁴ Nahkiaisaja 2006, 249.

¹⁵ Joonaa 2006.

¹⁶ Vahtola et al. (Nahkiaisaja) 2006, 64.

¹⁷ Nahkiaisaja 2006, 274.

¹⁸ Ks. esim. Joonaa 2006, 199, 283-284; Hiltunen 2006, 148-155, 238-239; Enbuske 2006, 220-245. Kemian Lapissa puhuttu saamen kieli katosi tietävästi 1800-luvulla. Inarin lapinkylässä puhuttiin lisäksi inarinsaamea sekä Utsjoella ja Enontekiöllä edellisistä varsin poikkeavia pohjoissaamen paikallismurteita. Itkonen & Äimä 1918; Kylli 2005, 12, 230.

¹⁹ Nahkiaisaja 2006, 26, 64. Kittilän ja muun keskisen Lapin tilanteesta ks. Enbuske 2006.

²⁰ Valtiovalta katsoi lapinmaiden olevan johdonmukaisesti kruununmaita, jos kohta näkökulma oli paikallistasolla hienojakoisempi. Nimismiesten, tuomareiden ja maaherrojen linjausten perusteella Lapissa oli yksityisten ihmisten veromaita, kylien yhteismaita sekä kruunun yleismaita. Enbuske 2006, 316. Ks. myös Nahkiaisaja 2006, 80.

²¹ Nahkiaisaja 2006, 249, 275, 277; Hiltunen 2006, 161, 234; Joonaa 2006, 160.

²² Fellman 1980, 102. Ks. myös Nahkiaisaja 2006, 286.

²³ Kylli 2005, 389-390, 432.

²⁴ Nahkiaisaja 2006, 70, 74-96, 279-280. Saamelaisten käyttämällä mailla oli 1800-luvun Utsjoella piirteitä, jotka täyttivät kiinteistön tunnusmerkit. Tiluksien välillä oli kiinteät rajat, ja Tenajokivarressa yksittäisten ihmisten hallussaan pitämiä alueita oli jopa aidattu. Rajoja oli vedetty sekä asuinkenttien että niittyjen kuin myös kalavesienkin välille. Tiluksia voitiin myös ostaa ja myydä. Katselmuspöytäkirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että ikimuistoinen nautintaoikeus olisi antanut alueisiin eräänlaisen omistusoikeuden. Nahkiaisaja 2006, 94, 278.